

ШЫН

№ 151
(18271)

2012 чылдың
декабрь 25,
вторник

Садар өртээ
5 рубль.

1925 чылдың август
31-де үнүп эгелээн

Ниитилел-политиктиг солун

e-mail:shyntuva@mail.ru;

shyntuva@yandex.ru

Тываның Баштыңының ажыл-албаны

ЧААГАЙ СЕТКИЛ ФОНДУЗУ ТУРГУСТУНГАН

Тываның Баштыңы-
ның айтышкынын езу-
ар Хову-Аксы суур-
н чурттакчыларына
ткимче көргүзөр чаа-
й сеткил фондузун
тузган.

Хову-Аксында ЧЭТ-тин үрел-
ле ук суурнун чурттакчы-
а чаагай сеткил фондузун
рының дугайында эгелекчи
ды Тываның Баштыңы
н Кара-оол республика
ның Аппарат хуралына
ен.

Оок кыштың кидин түлүк
е ийи муң ажыг кижичаг-
ар чери чок арткан, оларда
чер, ижер суг, чиер аш-
уур орун-дөжек аймаа, хуу-
ның херекселдери болгаш
өске хөй-хөй чүүлдер чок
турар. Оларга бичии-даа
тумчалыг байдалды тургу-
а дуза херек. Олар дээр-
төрөл чонуус — чаңгыс
тутуглары-тыр — деп,
Кара-оол чугаалаан.

Хову-Аксында болган халап
аар-даа болза, албан-дужаалдыг
бүгү кижилерге улуг сагындырыг-
дыр дээрзин Чазак кижигүннерин-
ге, тус чер чагыргаларының дарга-
ларына Тываның Баштыңы чугаа-
лаан. Болган халаптың кол өөре-
дии канчап-даа салдынмазы, ындыг
айыыл кажан-даа болбазын дээш
бүгү чүүлдерни кылыры. Мур-
нувуста Чаа чылдың дыштанылга

Чаа чылдагы чаагай сеткил бал-
лының үезинде чыгынган акшаны
шилчидер.

Тываның Чазааның Даргазы
Кызыл ЧЭТ-тин, "Тываэнерго",
"Кызыл-чылыдылга", "Суг-канал"
бүдүрүлгелеринин удуртулгазынга,
Таңды болгаш Улуг-Хем кожуун-
нарның чагырга даргаларына
айыыл-халапты чайладырынга дуза
чедирип, техниканы болгаш мате-
риалдарны тускайлап, специалис-
терни чорутканы дээш четтиргенин
илереткен. Онза байдалдың хем-
чээли улуг турбуже, коргуп деви-
деп, дүвүрел үндүрбээн Хову-Ак-
сы суурнун чурттакчыларының
туруштуг болгаш мерген чоруун
Шолбан Кара-оол онзалап
демдеглээн.

хүннери болгаш тос-тостуң соогу
кел чорда ол дээрге аажок улуг
сагындырыг-дыр дээрзин ол

”Тургустунган байдал эрге-чагырганың
бүгү деңнелдеринин ажылдап шыдаар
аргаларына шылгалда болган. Бо чүүл-
ден чогуур тцңнелдерни цндирер ужурлуг
бис.

Хову-Аксында болган халап
аар-даа болза, албан-дужаалдыг
бүгү кижилерге улуг сагындырыг-
дыр дээрзин Чазак кижигүннерин-
ге, тус чер чагыргаларының дарга-
ларына Тываның Баштыңы чугаа-
лаан. Болган халаптың кол өөре-
дии канчап-даа салдынмазы, ындыг
айыыл кажан-даа болбазын дээш
бүгү чүүлдерни кылыры. Мур-
нувуста Чаа чылдың дыштанылга

чугаалаан.

Чаа чылдың байырлалы дээр-
ге албан-дужаал ээлээн кижичаг
бүгү-
зүнге шүгдүннеринин үези-дир деп,
Шолбан Кара-оол демдеглээн.

Чылыг энергиязын бүдүрүп
турар бүгү объектилеринин байдалы
дээш хуу харысалганы Чазак
Даргазы муниципалдыг тургузуг-
ларның чагыргаларының удуртук-
чуларына онааган. Байдалдың

айыылдыг болуп турар үезинде чаа
чыл байырлалдарының хүннеринде
болгаш оон соонда-даа үеде
харысалгалыг кижилер график
езугаар дежурныйлаар ужурлуг.
Одаар-чүүлдүн эргежок чугула
курлавырын 15 хонуктан эвээш
эвес кылдыр тургузары чугула
дээрзинче ол кичээнгейни углан-
дырган. Чурттакчы чонун одаар-
чүүлү база четчир болуру чугула.
Мааа дүүштүр одаар-чүүл өртээн
чижеңи-биле өстүрө бээр чорук-
тарга контролду тус чер чагыр-
галары тургузар ужурлуг.

Автозаправка станцияларының
үзүктел чок ажылыңче, ылаңгыя
Кызылда, Хову-Аксында турар-
ларга хамаарыштыр кичээнгейни
салырын Транспорт яамызынга
дааскан. Көдээ ажыл-агый яамы-
зының чагыргазында турар КУБ-
тарның талазындан Хову-Аксы
суурнун чурттакчы чонун аш-чем-
биле хандыраын ук яамыга
дааскан.

Хову-Аксында байдалды түң-
неп тура, ниитизи-биле одалга
сезонунун чоруп турарына хамаа-
рыштыр Шолбан Кара-оол мынча
дээн:

— Чурттакчы чонун амыдырал
хандырылганың айтырыгларын
шиитпирлээринге кыдындан
хайгааракчылар турбас ужурлуг.
Хову-Аксында тургустунган бай-
дал эрге-чагырганың бүгү деңнел-
деринин ажылдап шыдаар арга-
ларына шылгалда болган. Бо
чүүлден чогуур түңнелдерни
үндүрер ужурлуг бис.

Бистиң корр.

Медээлер

АЧЫ-ДУЗА ЧЕДИРГЕНИ

Дүүн Кызылдың аэропортунга
дүүштекиниң 2 шакта Россияның
ОБЯ-ның ийи самолету хонупкан.
РФ-тин ОБЯ-ның сайыды Вла-
димир Пучковтуң даалгазы-биле
онза байдалдарны чайладырының
болгаш баш удур болдурбазының
талазы-биле Чазак комиссиязының
дүрген хөдөлүр штавының тө-
лээлери РФ-тин ОБЯ-ның сайы-
дының оралакчызы, яамының кол
шериг эксперти Павел Платтың
удуртулгазы-биле Тыва Респу-
бликаже чедип келгеннер. Олар ТР-
ниң Чазааның Даргазы Шолбан
Кара-оол-биле кады дораан Хову-
Аксы суурга ужудуп келгеннер.
Самолеттарга эккелген дериг-
херекселдерни автомашиналарга
чүдүргөш, дораан Чеди-Хөл
кожуунче чоруткан.

Декабрь 23-те Тыва Рес-
публиканың Баштыңы Шолбан
Кара-оол Хову-Аксы ЧЭТ-те
үрелишкinnerни чайладырынга
база тус черниң чурттакчыларынга
ачы-дуза чедирери-биле херек
немелде материал-техниктиг
дериг-херекселди регионче
чорударының дугайында айты-
рыгны тургускан дээрзин сагын-
дыраалы. Аңаа хамаарыштыр
чугула дериг-херекселди рес-
публикаже чорудары-биле авиация
техниказын ажыглаар дугайында
дужаалды Россияның ОБЯ-ның
сайыды Владимир Пучков берген.

ТР-ниң албан-езуунун
сайтызындан.

”Өөредилге” мурнады хөгжүдөр төлөвилел

АНЫЯК САЛГАЛДЫҢ ТЕРГИИННЕРИ

Дүүн, декабрь 24-те, Улусчу чогаадылга бажыңыга
”Өөредилге” мурнады хөгжүдөр национал төлөвилелдин
таныышкыны-биле ”Салым-чаяанныг аныяктарга —
үне деткимче” деп угланышкынынга Тыва Рес-
убликаның Чазааның Даргазының болгаш Россия
Федерациязының Өөредилге болгаш эртем яамызының
чолоннарын тыпсыры-биле Россияның Төөгү чылынга
аскааткан байырлыг хемчег болуп эрткен.

ир үе салым-чаяанныг
өскениң быжыг туружун-
тем-билигке чүткүлдүүндөн,
андан болгаш тура-сорук-
дорт хамааржыр. Бо хүн-
убликаның кожуун, суму-
ан салым-чаяанныг аныяк-
тиннерин санынче кирип,
аның үлүг-хуузу чуртунун
ал хөгжүүрүңге кириш-
турар. Олар Тываның Баш-
н болгаш Россия Феде-
аның Президентизинин шаң-
ынга ”Эртем-техниктиг уран
болгаш өөредилге-шинчилел
орудулга”, ”Социал ужур-
болгаш хөй-ниити ажыл-
та”, ”Чурулга уран чүүлү”,
ационал мергежил”,
а хандыкшылдыг” деп

номинацияларга тус-тузунда
төлептиг.

Салым-чаяанныг аныяктарга
байырлыг байдалга дипломнары
тывысканындан аңгыда, оларның
чедишкinnerинге дуза-деткимче-
лиг болган башкыларга болгаш
өөредилге албан черлеринин удур-
тукчуларына ТР-ниң Өөредилге
болгаш эртем яамызының өөрүп
четтиришкinnerин база тывыскан.

Байырлыг хемчегни ТР-ниң
Чазааның Даргазының шаңналынга
төлептиг болган Наталья Леме-
шонок биле Дойур Сайын болгаш
амгы үениң ”Алиса” танцы театры
база ”Алантос” бөлүү чараш
күүселделери-биле каастаан.

Валерия КОНГАР.

ТР-ниң Чазааның Даргазының оралакчызы А.А.Шойгу салым-чаяанныг
аныяктар-биле.

Айдыс ДОРЖУНУҢ тырттырган чуруу.

Лариса Шойгудан онза белектер

Сарыг-Септен фоторепортаж

Декабрь 22. Кызыл хоорайның уругларның хореография школазы. Каа-Хем кожуунун шупту сумуларының уругларынга Чаа чылдың бүдүүзүндө байыр чедирерибиле концерт программалыг болгаш оюн-тоглаалыг көргүзүүн бараалгадыры-биле хореография школазының улуг болгаш ортумак бөлүктөрүнүн кижизидикчилери чыгып келген. Коллективтин эң-не бичилерин сооктуң дыңзы-биле, уругларның кадыкшылынга айыл тургусказы-биле албай барган.

Ук хемчегни Күрүне Думазының депутады Лариса Шойгунун дилээ езугаар оон Тывада дузалакчызы Марина Фирсова депутаттың өмүнээзинден Каа-Хем кожуунун уругларынга Чаа чыл таварыштыр чоруткан белектерин чедирбишаан, солун байырлалды организастан. Ол ышкаш ТР-ниң Дээди Хуралының (парламентизинин) төлээлери Юрий Кара-оол, Иван Чучев болгаш өскелер-даа киришкен.

Кыштын башкы айы бодунун эргезинче долузу-биле кирген дээрзин бадыткаанзыг, кончуг соок агаары-биле барык-ла бүдүн чеди хонук дургузунда «аажылаан». Даштын соок агаар дзырткайнып турза-даа, Чаа чылдың байырлалынче чыгып келген хөй санныг «бичии» аалчыларны муңгаратпазы-биле Тываның алдарлыг «Алаңтос» болгаш «Фиеста» танцы коллективтери база кады аътаныпкан.

Кыштын эң-не солун болгаш хөглүг байырлалы — Чаа чылдың Шивизи. Арга-эзимниң чараш ыштарының бирээзи чыңгыр ногаан өңнүг, чаагай чыттыг «чарашпайны» чүзүн-баазын ойнаарактар, кылаңнааштар болгаш янзы-бүрү өңнерлиг сайгылгааннар-биле байырлал бүдүүзүндө каастаар чаагай чаңылды чүгле ажи-төл эвес, а улуг улус безин четтикпейн манаар.

М.М.Фирсова уругларның онза белектерин соңуургап турары.

Каа-Хем кожуунун төвү — Сарыг-Сеп сумузу. Кожуунунуң Культура бажынының даштында, чеже-даа сооктуң дыңзы 46 градус турда, машина-балгат хөйүбиле чыскаалыпкан тур. Ийи каат Культура ордузунун даштында кожунунуң чагырга черинин чаа томуйлаткан даргазы Виталий Чаж-оол болгаш клубтуң ажил-

ак хар дег чараш, узун платьерлиг уруглар болгаш «смокинг» костюмнарлыг оолдар аялганың аяны-биле дескинип турлар. Оларның соонда чаптанчы аажок база-ла маңган ак «койгунактар» танцы-самын көргүстү. Залда олурган бичии уругларның карактарында «отчугаштар» хып, арын-нары хүлүмзүрүг-биле чайынналып

Ук хемчегни Күрүне Думазының депутады Лариса Шойгунун дилээ езугаар оон Тывада дузалакчызы Марина Фирсова депутаттың өмүнээзинден Каа-Хем кожуунун уругларынга Чаа чыл таварыштыр чоруткан белектерин чедирбишаан, солун байырлалды организастан.

дакчыларының төлээлери уткуп турлар.

Байырлыг программаның ажыдышкынын «Фиеста» танцы бөлүүнүн кончуг чараш вальзы-биле эгелзэн. Залда чыгып келген уругларга, ада-иелерге болгаш хүндүлүг аалчыларга Чаа чылдың чылыг күзээшкннерин чедирерибиле хореография школазының удуртукчузу Раиса Стал-оол ажыдып, концертти чоруткан. Маңган

туру. Чараш хөгжүмнүг концерт доозулган соонда байырлалдың кол кезээ — Чаа чылдың Шивизинин чанынга Соок-Ирей биле Харжыгашты кый деп алгаш хөглээр кезээ эгелзэн.

«Хар-Кадын», «Сылдыс-Санаар», «Күске», «Чылан», «Кызыл-Бөртчүгеш», «Инек»... Янзы-бүрү өңүг, чараш маскарад костюмнарлыг оолдар, уруглар Шиви чанында байырлалдың кол маадыр-

ларын чаңгыс үн-биле кыйгырган. «Соок-Ирей! Харжыгаш!». Үр болбаанда Тоолзуг Соок-Ирей биле кайгамчык чараш Харжыгаш моорлап келди. Танцы-сам, ыры-шүлүк, оюн-тоглаа куттулуп-ла эгелди. Чаа чылдың Шиви байырлалының чаңыл болган чаагай кезээ — Шиви долгандыр ырлажыр чаңыл чокка кайын эртер боор.

Уругларның кедип алган хептеринин янзыын кижиги магадап ханмас. Хөй-ле уруглар аразындан бир баш бедик «Күскени» эскердим. Сонуургап чеде бээримге, костюмну кончуг чараш кылдыр чогаадып даарап каан болду. Оон ээзин Люда Дангаа дээр, ол — Кундустуг ортумак школазының 6-гы классчызы. Хевин Зоя даай-авазы даарап берген. Оон база бир тускай «Инек» караамга илдиге берди. «Инек» — Шораан Хепчи: «Мээң хевимни ачам Рустам Хүлер-оолович чогаадып даарап берди. Ачам кончуг шевер, ол идиктер даарап турар» — деп улуг чоргаарал-биле чугаалады. Артымдан кижиги тыртып турарга, хая көрнүп кээримге, «Гусар» туруп тур. Ол кончуг оожум: «А мен «Гусар» мен. Мени Юра Монгулбии дээр. Мен Сарыг-Сеп школазында 2 «б» класста өөренип турар мен» — деп чаптанчы аажок чугааланды.

Шиви чанынга оюн-тоглаа доозулган соонда уруг бүрүзүнге дыка чараш «Аптаражыгаштарны» үлзэн. Ол Лариса Күжүгетовнаның белектери болду. Белек алган уруг бүрүзүнүн арын-шырайы ааскежиктен улам чайынналып, сагыш-сеткилинден өөрүшкүзүн чажырбайн, бот-боттары-биле ишти-хөңнүн үлешкен турлар. Оларга ол дээрге эң-не улуг өөрүшкү. Ындыг болбастың аргазы чок. Ол дугайында кожунунуң чагырга черинин даргазының социал политика талазы-биле оралакчызы Татьяна Араптан: «Бүдүн кожундан 100 уруг чалаан бис. Ол колдуунда хөй ажи-төлдүг болгаш амыдыралдың берге байдалынга таварышкан өгбүлелерден уруглар бооп турар. Бистиң уругларымыска шак мындыг чараш байырлалды организастан дээр Лариса Күжүгетовнага өөрүп четтиргенивис илередип тур бис. База ол ышкаш кыштын соогу дивейн, солун концерт программалыг кедип келген Кызылдың хореография школазының коллективинге база четтирдивис» — деп чугаалады.

Кызыл хоорайже дедир чанар деп турувуста туман арлы берген болгаш шору дүрген халдып орган болган ышкаш сагындырды, а кажан Сарыг-Сепче бар чыдыры-выста туманныг болгаш оруктун көстүрү каш-ла метр турган боор, ынчангаш далашпайн, шала оожум халдып орган бис. Дыңзыг соок турза-даа, бичии уругларга чараш байырлалды организастан болгаш уруг бүрүзүнүн сагыш-сеткилин онза белектер-биле өөрткен деп бодал кижинин ишти-хөңнүн, бичии-даа болза, чылыдыптар чорду. Чаш ажи-төл, ылаңгыя амыдыралдың берге байдалынга таварышкан уругларга, эпиг таварылга болурга-ла, байырлалдан кылып, оларның амыдыралынга бичии кезек үениң дургузунда-даа болза, «чырыткыны» сөңнеп, олар кезээде хүлүмзүрүп, өөрүп чорзун деп күзээлинер.

Валерия КОНГАР.

Авторнун болгаш Айдыс ДОРЖУНУҢ тырттырган чуруктары.

Уругларның Харжыгаш-биле Шиви долгандыр ырлажып турары.

Мед...
Аныяктар
шуулган
чедишкн

«Юнэко-2012» д...
логия, культура
салгалдары болгаш
дыралдың айы
чоруунуң айтырыгы
талазы-биле эрте
чилел болгаш чога
ажылдарның Х Бү
сияның Аныяктар
ганынга Тываның
лери чедишкн

ришкеш, ээп чанып
«Чалыы назын, эрте
тура» өөредилге про
зының боттанышкы
чылдың-на эртер шуу
удаада Россияның Пр
тизинин херектер э
башкарылганын
чоогунда «Непечин
пансионадынга болуп
Оон ажилынга Россия
регионундан 300 хир
киришкен. А Тываны ре
каның лицей-интерна
делегациязы төлээлзэн.

Мөөрейниң дээди ц
болур мөңгүн хөрек де
лицейниң 10-гу классчы
Монгуш төлөптг болган.
ның аныяктарының
чогаадыкчы болгаш ин
ажыл-чорудулганын х
ринин «Интеграция» на
тургузуунуң дипломнар
Ондар, Нелли Уванзай, Р
Ооржак (8 класс), Ай
Салчак (9 класс) база
Бараан (11 класс) чаала

Россия күрүнезинин
сеткил өңчү-салгалыны
рында эки эртем-ши
ажылы дээр Ай-Херел
биле Нелли Уванзай
ышкаш республиканың
интернадының директору
Биче-оолга өөрүп
ришкнни илереткен.

«Далайга

дамды дуза

Тываның Баштыңы Ш...
оолдун эгелээшкнниң «
демниг Россия» парти
Тывада регионалдыг сал
ның депутаттары деткип,
Аксының чурттакчы чонун
буян дузазы кылдыр
херегелдин барааннары
чем аймаан, эм-таң, б
уругларга чемнер, бузул
сава, идик-хеп чыыр
черин Тыва Республик
Дээди Хуралынга (парлам
зинге) дарый ажадар
шиитпирни хүлээп алган

«Далайга дамды дуза» д...
дег, берге байдалга тавары
чонувуска холун сунуп, деп
чени көргүзөр күзөлдүг
лерни: 2-37-07; 2-18-31
гаарлыг телефоннарже
Дээди Хуралдың (парлам
нин) 103, 104 дугаарлы
бинеттеринге келирин д
наттывис.

Хову-Аксының айтырыглары

КАРА-ООЛ:

Хову-Аксы ЧЭТ-тин айтырыгы үзе шиитпирлеттинмээн»

Хову-Аксының ЧЭТ-ке үү-даа туруп болур деп, республиканың Баштыңы Шолбан Кара-оол чаңгыс эвес удаа демдеглед келген. Декабрь 23-түн эртенинде түр болгаш энергетика сайы-турган Карим Сагаан-оол суг чыдылганын чарылганын каткан, ооң түнелинде бустуң аш сугнуң чедишпес чоруун-частышкынны болдурбазы-септеттинген котелдун ажы-доктааткан. Ол үеде Шолбан Кара-оол ОБЯ-биле дорт харыл-төвүнге турган.

ОБЯ-ның СФО талазы-биле начальниги Владимир Светельский-биле чугаалажып тура, Минусинскиден модульдуг котельнаяны Тывага эккээриниң чугулазын дем-деглээн. Ооң күчүзү ындыг кончук улуг эвес-даа болза, хереглеттине берип болур деп, регионун удуртукчузу болгаш Сибирь регионда начальник-даа санап турган. Владимир Светельский эргежок чугула хемчеглерни бодунуң талазындан алырын аазаан. Хову-Аксыга бо хонуктарда улуг чүк сөөртүр элээш каш машиналар чеде берген.

Россияның ОБЯ-зының удуртукчусунун айтыышкыны

ОБЯ-ның Тыва Республика талазы-биле Кол эргеле-линиң байдалдар төвүнге видеоконференц-харылзаа аргазы-биле Шолбан Кара-оол Россияның онза байдалдар сайыды Владимир Пучков-биле чугаалашкан. Регионун удуртукчузу Хову-Аксы суурда байдалдың дугайын сайытка илеткээн болгаш тургускан. Хамыктың мур-унда ол Минусинскиден модуль-котельнаяны эккээриниң чугулазын доктааган. Ол ышкаш котельнаяның немелде модуль-котелдерин база чугулалар демдеглээн.

Россияның ОБЯ сайыды Владимир Пучков республика удуртукчунун илеткелин дыңнааш, регион-херекселдерни Тывага ужал-уул техниказы-биле чедирериниң дугайында айтыышкыны берген. ОБЯ-ның Сибирьде регион төвүнүн начальниги Владимир Светельский эккээлтикей Хову-Аксыга печка-лар, чылдар херекселдер болгаш кеме-даа чүүлдер чедип келир чедириниң дыңнаткан. Ону сөөртүп чедиринге Ан-24 деп самолетту

болгаш вертолетту хаара туткан. Оон аңгыда Владимир Пучков эрткен чайдан бээр туттунуп келген модульдуг котельнаяны акшалан-дырарының аргаларының дугайында Шолбан Кара-оолдун дилээн деткээн. Тудуг ажылдарын дүргедедири-биле Россияның Саң-хөө болгаш Экономика яамыла-рынче чагылгарны белеткээр деп айтыышкыны берген. Суг дамчы-дылганында дежилген черни 5 шакка чедир кылып доосканын Тываның Баштыңы дыңнаткан. Ам ЧЭТ-че сугну салып кириер.

Амгы үеде Хову-Аксыга чоок 10 суурларга кижилерни түр чурт-тадыр черлерни тургускан. Оларда 270 хире кижилер турумчулук берген. Ол дээрже социал албан черлеринден субботада-ла көжүргөн кижилер болур. Мурнунда 750 хире кижилер деп дыңнадып турган. Оларның дыка хөйү печка одаар бажын-нарлыг төрелдеринче чоруй бар-ганнар. Чон ортузунга тайылбыр ажылын күштелдирерин Чазак Баштыңының оралакчызы Артур Монгалга республиканың Баштыңы дааскан.

ТР-ниң албан-езузу-нун сайтындан.

Президентиниң парлалга конференциязы — эки үлегер-дир

«РОССИЯГА ЫНАК МЕН»

Россияның Президентизи Владимир Путин декабрь 20-де парлалга конференциязын эрттирген. 1200 санныг даштыкы болгаш россияжи журналистерниң сонуургаан айтырыгларына харыылаар бетинде ол чурттуң экономиктиг байдалының көргүзүлгери-биле таныштырган. Чурттуң иштинге бүдүргөн ниити продукция (ВВП) эрткен чылын 4,3 хуу турган болза, бо чылдың январь-октябрь чедир үеде 3,7 хуу бооп турар; эрткен чылын 90 млн. тонна тараа дүжүдүн алган болза, бо чылын ол көргүзүг 74 млн. тоннага дең. Ол-ла үе дургузунда инфляцияның (акша үнези) көргүзүү мурнуку чылдарга деңнээрге, эң кудуку 6,3 хуу хемчээлдиг болганын Президент онзалап айткан. Ажыл чок улустуң санының көргүзүү 6,6 хуу турганындан 5,3 хуу кылдыр баткан. Иштики херектер яамызының болгаш шериг албанының ажылдакчыларының акша хандырылгасын 0,8 хуу турганындан 4 хуу чедир өстүргөн. Пенсия 1,6 хуу өскөн, ооң иштинде күш-ажылчы пенсия 8,86 муң рубль тургаш, 9,8 муң рубльге келген, социал пенсия 5,200 рубль турганындан 5,900 рубль кылдыр өскөн.

Президентиге салган айтырыг-ларның эң бир дугаары «Сноб» журналдың төлээзи: «АКШ-тың хүлээп алганы «Магнитскийниң актызы» деп документиге харыы кылдыр Күрүне Думазының депутаттары америк өг-бүлелерге Россиядан уруглар азырап аарын хорур дээн доктаалды ийиги номчулгада хүлээп алганын журналист демдеглээш, В. Путин ол документиге ат салыр деп турар бе?» — деп айтырган. Парлалга конференциясында ук айтырыгны 8(!) катап салган болганда, Президентиниң харыызын долузуп-биле кириер:

— Россиядан уруглар азырап ал турар америк өг-бүлелерниң хөй кези төлөптүг, буянныг сеткилдиг улус болганда, бистер чүгле четтирдивис дээр бис. Ынчалза-даа ажаап-карактаар бис дээш хүлээнип алган чаш оглун изиг хүнде машина иштинге утупкаш, чоруй баар харыысалга чок хамаа-тыларына америк суд өршээлдиг болуп кеземче хүлээтпейн тура-рынга удур бис. Россияның чонунуң хөй кези американнар бистиң ажы-төлүвүстү азырап аарында чөпшээрешпейн турар. Чаш ажы-төлүвүстү чүге өске чурттуң хамаа-тылары өстүрер ужурулугул? Боттарыыс хүлээнип аалыңар, уруг азырап аарының чурумун калбар-тып, бөдүүнчүдөр аргазын көөр херек. Россияга хамаарыштыр чөптүг эвес, буруудадышкынныг акт-документ хүлээп алырга, ону куду көрүүшкүн деп санаар мен.

База-ла дөмейлешкек уткалыг: «Эрткен чылдарда кандыг частырыглар кылган силер?», «Силерниң эрге-чагыргалар чаңгыс кижиниң холунда мөөңнеттинген деп бодалды хүлээр силер бе?» — деп ийи айты-рыга мындыг харыыны берди:

— Частырыг кылбаан азы өскээр чугаалаарга, кымдан артык буруу чок мен дээр кижилер болгай. Эрткен үелерде кылган ажыл-ижимни шупту билер силер — чуртта политиктиг чогулгалыг байдал тургустунган, экономиканың көргүзүлгери багай эвес, делегейниң экономиктиг кризисинден онза чидириг чок үндүвүс. Авторитарлыг эрге-чагыргалыг турган болзумза, Президент дүжүлгезинге үш дугаар хуусаада Парламент дамчыштыр Конституцияны өскерткеш, олуруп аар арга менде турган. Чок, мен ийиги чергениң албан-дужаалыңче эки тура-биле

чоруй барган болгай мен. Мээң соомда кээп чурттуң бирги удуртукчузу болур кижиге менден артык чедишкынниг, чогулгалыг ажылдаарын күзээр мен. Чүге дизе Россияга ынак мен. А мээң президентилеп турган чылдарым Россияның төөгүзүндө шуут багай эвес, харын-даа дээр чылдарның бирээзи боору чадавас.

«Рейтер» агентилелиниң журнализиниң Михаил Ходор-

дугаарында Владимир Владимирович, силерниң өөренип чорааны-нар №281 школага ажылдап чораан башкыларыңардан изиг байыр, олар силерге чедишкыннерни күзеп, бүгү-ле чүве эки болзун деп дамчыдарын менден дилээн улус...

— Улуу-биле четтирдим.

Ам тодаргай айтырым: «Корум-чурум үрээшкыннери, кем-херек үүлгедиглериниң саны өзүп турары бисти дүвүредип турар. ИХЯ-га өскерлишкыннер, эде тургузуушкун эгелээр бетинде үш муң чурттакчыларга чаңгыс участок төлээзи онаажыр турган. Эде тургузуушкун соонда 15-18 муң чурттакчылыг черге чаңгыс участок төлээзи ажылдап турар апарганы кем-херек үүлгедиглерин эвээжедиринге бергедээшкын-

Чуртта политиктиг чогулгалыг байдал тургустунган, экономиканың көргүзүлгери багай эвес, делегейниң экономиктиг кризисинден онза чидириг чок үндүвүс.

ковскийниң дугайында айтырынга Президент: «Михаил Борисович экономиктиг кем-херек үүлгедии дээш кеземче херээн эрттирип турар. Ону политикаже чыпшыр көөрүн соксадыр херек» — деп харыылады. Ол ышкаш генерал Сердюковка хамаарыштыр: истелге органнары шериг албанында илереттинген өңчү-хөреңги сам-чыгдалын истеп турар болгаш ол ажыл үстүкү черниң киржилге, ыйышкыны чокка, ажык-чарлыг байдалга эртер дээрзин онзалап айткан.

Даштыкы журналистерниң бирээзиниң салган айтырыгын кириер: «Синь-Хуа» Кыдат: — Россияның сайзыралының шыйы Кыдатче угланган» деп Айткалыңарда медеглээн болгай силер. Россия биле Кыдаттың аразында харылзааларны кандыг деп үнелеп көөр силер?

— Ийи чурттуң аразында харылзаалар кажангызындан артык бедик бүзүрелдин деңелинде турар. Делегей айтырыгларының талазы-биле көрүжүвүс чоок, экономикада, чаа технологиялар-ның адырында кады ажылдажылга улам калбарган самолет тудуш-кунунуң, вертолеттар бүдүрүлгезиниң талазы-биле кады ажыл-дажылганың керээзи чардынган. Россия биле Кыдаттың аразында бараан эргилдезиниң чамдык кезээн национал валютага садыг-лажыр дугайында дугуржулга бар. Забайкалье болгаш Ыраккы Чөөн чүк девискээринче инвестиция кириери көрдүнгөн — деп, Владимир Владимирович харыылаан.

Ленинград облазы, «Голос читателя» солун: — Эң-не бир

нерни тургузуп турар...

— Иштики херектер органна-рының милиция деп адын полиция деп өскерткенинде улуг-ла ажыы чок деп бодалга каттыжар мен. Ынчалза-даа ИХЯ-ның тургузуунга өскерилгелерни чорудары негетти-нип келген дээрзин база айтыр апаар. Полиция ажылдакчыла-рының аразында хүлээлгелер неме-жир. Ажыл-албанга негелделер күштелер дугайында хыналда-айты-рыглар чорударга, полицейжи-лерниң 75 хуузу ажылдаар күзелин илереткени багай эвес, эки көргү-зүг-дүр. Кем-херек үүлгедик-чилериниң санын эвээжедир тала-зы-биле ажылды чорударда, кол-ла чүве кеземчеде эвес, а чурум үрекчизи кеземче чайлаш чок боо-рун билген турарын чедип алыр херек — деп, Президент бодунуң харыызынга демдеглээн.

Барык-ла дөрт шак үжен чеди минута дургузунда уламчылаан мындыг хевирлиг аңгы-аңгы айты-рыглар салган парлалга конферен-циязының үезинде муң хире россияжи база ийи чүс хире даш-тыкы журналистер Россияның иштики, даштыкы политиктиг, эко-номиктиг байдалын сонуургап, В.Путинден долу харыыларны ал-ганнар. Парлалга конференциязы-ның үезинде чурттуң бүгү регион-нарындан журналистер келгенин Президент улуг сеткил ханыыш-кын-биле демдеглээнинге өөрүп ордум. Чүге дизе чурттуң бирги удуртукчусунуң үзел-бодалын, келир үеде планнарын, сагыш-сет-килин, дүвүрелин, чонга, номчук-чуларга чедирери журналистерниң хүлээлгези, ажыл-ижи болгай.

Галина МАСПЫК-ООЛ.

Тыва Республиканың Баштыңының Чарлыктары

Тыва Республиканың арга-арыг ажил-агының ажилдакчыларын шаңнаарының дугайында

Арга-арыг ажил-агының хөгжүдеринге база үр чылдарда ак сеткилдиг ажилы дээш Тыва Республиканың Баштыңы — Чазаның Даргазының Хүндүлел бижии-биле "Туран лесничествозунуң" Белозерское участок лесничествозунуң арга-арыг даа-малының дузалакчызы Белек Михайлович Бичин-Уругну; "Чадаананың тускайлат-тыгган арга-арыг ажил-агы албан чери"

Тыва Республиканың Баштыңы — Чазаның Даргазының Хүндүлел бижии-биле Ч.Д. Ондарны шаңнаарының дугайында

Саң-хөө ажил-чорудулгазының ады-рынга ачы-хавыязы база үр чылдарда ак сеткилдиг ажилы дээш Тыва Республиканың Баштыңы — Чазаның Даргазының Хүндүлел бижии-биле Тыва Республиканың Саң-хөө яамызының эргелеп-башкарылга аппарадының адырында болгаш эрге-хоойлу органның бюджет

Тыва Республиканың Баштыңы — Чазаның Даргазының Хүндүлел бижии-биле Н.И. Шойдакты шаңнаарының дугайында

Улуг-Хем кожуунуң социал-эконо-миктиг хөгжүлдезинге кириген үлүг-хуузу дээш Тыва Республиканың Баштыңы — Чазаның Даргазының Хүндүлел бижии-биле Тыва Республиканың Улуг-Хем кожуунуң Шагаан-Арыг хоорайның "Хоорай рыногу" кызыгаарлаттыгган харысалгалыг ниитилелдин чиңгине

Тыва Республиканың Баштыңы — Чазаның Даргазының Хүндүлел бижии-биле А.А. Троцанны шаңнаарының дугайында

Чеднишкинниг болгаш үр-түнелдиг күш-ажылы дээш Тыва Республиканың Баштыңы — Чазаның Даргазының Хүндүлел бижии-биле "Кызылдың ЧЭТ" ажык акционерлиг ниитилелдин чиңгине директору Андрей Анатольевич Троцанны

Тыва Республиканың Баштыңы — Чазаның Даргазының Хүндүлел бижии-биле Г.В. Соянны шаңнаарының дугайында

Республиканың чурттакчы чонунуң кадыкшылын камгалаар херекке ачы-хавыязы база үр чылдарда ак сеткилдиг ажилы дээш Тыва Республиканың Баштыңы — Чазаның Даргазының Хүндүлел бижии-биле "Республиканың №1 эмнелгези" Тыва Республиканың кадык камгалалының күрүнениң бюджет албан

"Россияның херээннер эвилели" хөй-ниити организациязының Тывада регионалдыг салбырының кижигүннерин шаңнаарының дугайында

Үр чылдарда ак сеткилдиг ажилы бол-гаш идепкейлиг хөй-ниити ажил-чору-дугазы дээш Тыва Республиканың Баштыңы — Чазаның Даргазының Хүндүлел бижии-биле "Мөңгүн-Тайганың төп кожуун эмнелгези" кадык камгалалының күрүнениң бюджет албан чериниң Кызыл-Хаяда участок эмнелгезиниң дезинфектору Светлана Комбуевна Иргитти;

"Тыва Республиканың Чазаның чанында Тываның гуманитарлыг шинчилелдер институту" күрүнениң эртем-шинчилел болгаш өөредилге албан чериниң ажилдакчыларын шаңнаарының дугайында

Тыва ном үндүрүлгезиниң хөгжүл-дезинге кириген үлүг-хуузу болгаш үр чылдарда үр-түнелдиг ажилы дээш Тыва Республиканың Баштыңы — Чазаның Даргазының Хүндүлел бижии-биле литература секторунуң эргелекчизи Урана Алдын-ооловна Донгакты; эртем

Санитар-эпидемиологтук албанның ажилдакчыларын шаңнаарының дугайында

Санитар-эпидемиологтук албанны хөгжүдеринге үлүг-хуузу база үр чылдарда ак сеткилдиг ажилы дээш Кадык камгалалының федералдыг бюджет албан чери "Тыва Республикада Гигиена болгаш эпидемиология төвүнүң" филиалының кол эмчизи Биченей Монгушевич Чикитти Тыва Республиканың "Шылгараңгай күш-ажылы дээш" медаль-биле шаңнаар.

Күш-ажылчы чеднишкиннери болгаш хөй чылдарда ак сеткилдиг ажилы дээш Тыва Республиканың Баштыңы — Чазаның Даргазының Хүндүлел бижии-биле кадык камгалалының федералдыг казна албан чери "Тываның чумага удур станциязының" директору Эдуард

автономнуг албан чериниң удуртукчузу Калинин-оол Кылың-оолович Ондарны шаңнаар.

Тыва Республиканың Баштыңы Ш. КАРА-ООЛ.

Кызыл хоорай
2012 чылдың декабрь 17
№ 296

политиказының талазы-биле килдис начальниги Чодураа Доржуевна Ондарны шаңнаар.

Тыва Республиканың Баштыңы Ш. КАРА-ООЛ.

Кызыл хоорай
2012 чылдың декабрь 17
№ 297

директору Надежда Ивановна Шойдакты шаңнаар.

Тыва Республиканың Баштыңы Ш. КАРА-ООЛ.

Кызыл хоорай
2012 чылдың декабрь 17
№ 298

шаңнаар.
Тыва Республиканың Баштыңы Ш. КАРА-ООЛ.

Кызыл хоорай
2012 чылдың декабрь 17
№ 299

чериниң офтальмология салбырының эргелекчизи Галина Васильевна Соянны шаңнаар.

Тыва Республиканың Баштыңы Ш. КАРА-ООЛ.

Кызыл хоорай
2012 чылдың декабрь 17
№ 300

Бай-Тайга кожуунуң камгалал талазы-биле №5 өрт кезээниң албан өрээлдериниң аштакчызы Клара Агаржаевна Сарыг-ларны шаңнаар.

Тыва Республиканың Баштыңы Ш. КАРА-ООЛ.

Кызыл хоорай
2012 чылдың декабрь 17
№ 301

секретары Людмила Салчаковна Мижитти шаңнаар.

Тыва Республиканың Баштыңы Ш. КАРА-ООЛ.

Кызыл хоорай
2012 чылдың декабрь 17
№ 302

Анатольевич Глушковту;

кадык камгалалының федералдыг бюджет албан чери "Тыва Республикада Гигиена болгаш эпидемиология төвүнүң" килдис эргелекчизи Тамара Михайловна Давааны;

кадык камгалалының федералдыг бюджет албан чери "Тыва Республикада Гигиена болгаш эпидемиология төвүнүң" кол эмчизиниң хүлээлгезин күүседип турар Лиляна Демир-ооловна Демчикти шаңнаар.

Тыва Республиканың Баштыңы Ш. КАРА-ООЛ.

Кызыл хоорай
2012 чылдың декабрь 17
№ 303

Тыва Республиканың автомобиль транспортунуң болгаш орук а агыйның ажилдакчыларын шаңнаарының дугайында

Орук-транспорт комплекзин хөгжү-деринге чедип алган чеднишкиннери база үр чылдарда ак сеткилдиг ажилы дээш Тыва Республиканың Баштыңы — Чазаның Даргазының Хүндүлел бижии-биле "Орук тудуг-транспорт" бүдүрүлге кооперативиниң кол механиги Дмитрий Владимирович Антипинни; "Орук тудуг-транспорт" бүдүрүлге кооперативиниң киномеханиги Александр Петрович Макшановту; "Ак-Довурактың орук септелге-тудуг

эргелели" күрүнениң унитарлыг бу-зиниң санаашкын бөлүүнүң бухгалтер Шужукейовна Монгушту;

"Кызылдың №1 автотранспорт гези" Кызылдың муниципалдыг ү бүдүрүлгезиниң АЗС оператору Алексеевич Тутатчиковту шаңнаа Тыва Республиканың Ба

Ш. КАРА-ООЛ.
Кызыл хоорай
2012 чылдың декабрь 17
№ 304

Тыва Республиканың Өвүр кожуунунда күш-ажылдың хоочуну шаңнаарының дугайында

Тыва Республиканың Баштыңы — Чазаның Даргазының Хүндүлел бижии-биле

Хөй чылдарда үр-түнелдиг ажилы база идепкейлиг хөй-ниити ажил-чорудулгазы дээш Хандагайты суурда күш-ажылдың хоочуну Кокел Шагдыповна Монгушту;

Хандагайты суурда Хо-чөвүлелиниң даргазы, күш-а-хоочуну Норжун Биче-ооловна К шаңнаар.

Тыва Республиканың Баштыңы Ш. КАРА-ООЛ.

Кызыл хоорай
2012 чылдың декабрь 17
№ 305

Өөредилге ажилдакчыларын шаңнаарының дугайында

Келир үениң салгалын өөредир база кижизидилге херээнге ачы-хавыязы база өөредилге адырынга үр чылдарда ак сеткилдиг ажилы дээш

"Тыва Республиканың Улустун башкызы" хүндүлүг атты Сүт-Хөл кожуунуң "Ак-Даштын ортумак ниити билиг школазы" муниципалдыг бюджет ниити өөредилге албан чериниң тыва дыл болгаш литература башкызы, школаның директору Валентина Донгаковна Ооржакка тыпсыр.

"Тыва Республиканың өөредилгези-ниң алдарлыг ажилдакчызы" хүндүлүг атты өөредилгениң хоочуну Александра Идамовна Дирчинге тыпсыр.

Келир үениң салгалын өөредип база кижизидиринге ачы-хавыязы болгаш өөредилге адырынга үр чылдарда ак

сеткилдиг ажилы дээш

Тыва Республиканың Баш-Чазаның Даргазының Хүндүлел биле Эрзин кожуунуң "Эрзин ортумак ниити школазы" муниципалдыг бюджет ниити өөредилге албан директору Римма Маадыровна Н "Ак-Даштын ортумак ниити школазы" муниципалдыг бюджет өөредилге албан чериниң күш-болгаш музыка башкызы Ызык Се Ооржакты шаңнаар.

Тыва Республиканың Ба Ш. КАРА-ООЛ.

Кызыл хоорай
2012 чылдың декабрь 17
№ 306

ТЫВА РЕСПУБЛИКАНЫҢ ЧАЗААНЫҢ ДОКТААЛЫ

Регионга хамааржыр онза байдалдың чурумун Тыва Республи-
ке девискээринге кириериниң дугайында
2012 чылдың декабрь 20 №715 Кызыл хоорай

1994 чылдың декабрь 21-де "Бойдус болгаш техногенниг хевирлиг онза бай-далдарда чурттакчы чонну болгаш девис-кээрлерни камгалаарының дугайында" №68-ФХ Федералдыг хоойлуга, 2003 чылдың декабрь 30-де Россия Федерациязының Чазаның "Онза байдалдарны болдур-базының болгаш чайладырының чаңгыс аай күрүне системазының дугайында" №794, 2007 чылдың май 21-де "Бойдус болгаш техногенниг хевирлиг онза байдалдарны шынарларының дугайында" №304 док-таалдарына дүүштүр Тыва Республиканың "Чеди-Хөл чылыдылга" күрүнениң унитарлыг бүдүрүлгезинге болган халап-биле болгаш Тыва Республиканың девискээринге даштыкы агаарның температуразының чавызаанындан улуг сооктуң келгени-биле холбаштыр Тыва Республиканың Чазаның доктаадыры болза:

1. 2012 чылдың декабрь 20-ден эгелеп Тыва Республиканың девискээринге онза байдалдың чурумун кириер.

2. Тыва Республиканың девискээринге онза байдалды чайладырының талазы-биле ажилдарның удуртукчузунга Тыва Респу-бликаның үлетпүр болгаш энергетика сайыды Р.В. Кажин-оолду томуйлаар.

3. Тыва Республиканың Үлетпүр болгаш энергетика яамызы (Кажин-оол) болгаш Тыва Республиканың Чуртталга болгаш коммунал ажил-агы агентилели (Решет-ников) 2012 чылдың декабрь 22-ге чедир социал адырның, чуртталга фондусунуң объектилериниң база айыыл-халаптан камгалал албанның ажилының үзүктел чок болурунун талазы-биле немелде хемчег-лерни ажилдап кылыр.

4. Тус чер бот-башкарылга органның болгаш экономика объектилериниң удуртукчуларына республиканың күүсекчи эрге-чагыргазының сонуургалдыг органа-ры-биле кады чорудар кылдыр сүмелээри: социал адырның, коммунал албанның объектилериниң системаларының, чылы-дылга болгаш энергетика хандырылганың системаларының үзүктел чок ажилдаарын хандырырының талазы-биле немелде хем-чеглерни алыр (контроль — Тыва Респу-бликаның Үлетпүр болгаш энергетика яамызы);

чуртталга бажыңнарынче болгаш инфраструктураның объектилериниң болгаш электри энергиязын үзүк-чок дамчыдарын хандыраар (контроль Республиканың Үлетпүр болгаш эне-яамызы);

материал-техниктиг чепсек-хер-дерниң курлавырларын, а ол ышкаш адырның объектилеринде электр дырылганың курлавыр де-ажыглаарына белең чоруун тургуз-талазы-биле хемчеглерни алыр (контроль Тыва Республиканың ХК болгаш агентилели);

автомобильдерниң кол-кол орук-дежурныйлаашкынны организа-чынныр чер, медицина дузазын че-аьш-чем-биле хандыраар пункту-тургузар, берге оруктарның дугайында шимчээшкининиң кижикчилеринге үезинде дыңнадыр, ол черлерге амы-хандырылганың оран-саваларын ту- (контроль — Тыва Республиканың Чүр-болгаш коммунал ажил-агы агентил-температураның аажок чавыс ба-дарында бодун ап чоруурунун А-нериниң болгаш бичин уругларны б-улуг назылыг кижилерни камгалаары-маарышкан хемчеглерни алырынын та-биле тайылбыр ажилын чон орту-күштелдирер (контроль — Тыва Рес-ликаның Информатизация болгаш хара-яамызы).

5. Тыва Республиканың Үлетпүр ба-энергетика яамызы (Кажин-оол) — номиканың объектилериниң турум-даарының талазы-биле иштики комиссия техногенниг хевирлиг онза байдал-чайладырының талазы-биле ведомств-аразының оперативтиг штабынын ху-дарын хүннүң эрттирер.

6. Бо доктаалды "Тувинская про-болгаш "Шын" солуннарга парлаар.

7. Бо доктаалдын күүселдизин контрольду Тыва Республиканың Чаз-Даргазының оралакчызы В.М. Басты-Садыга дагызыр.

Тыва Республиканың Баштыңы Чазаның Даргазы Ш. КАРА-ООЛ

ТЫВАНЫҢ БУЛУҢНАРЫНДАН «ШУУШКАН» ЧАГААЛАР

Допчулал

"Шын" солунун редакция-ына бүдүн республиканың аңгы-аңгы булуңнарындан хөй санныг чагааларның "шуужуп" кээп турары — солунунң делгем географиязының бадыткалы. Ынчал-ажок солунунң арыннары өй-емчээлдиг болгаш, хары угда шупту чагааларны парлап үндүрерге чылдагааны ол. Ынчангаш олур-чогууру-биле чагаалар ээш-бичиилеп үнүп турарын омчукчулар эскерип тур боор. Редакцияның чагаа килдизинге келген чагаалар утказының аайы-биле чогуур килдиске чеде бээр, анда баарга, ону утка-шынарының аайы-биле эде ажылдаар, тодаргайлаарга, чагааның бижээн кол эмасын, маадырын тодарадыры. Амдык чагааларның чырыкче үтүмөй баар чылдагааны — он чедимче чок бижиттингени. Эза бир чылдагаан — чагаада бижээн чүүлдүн хемчээлиниң улуу. Хемчээли улуг чагаалар утка-шынар талазы-биле эки-даа, багай-ла болур. Хөлүн эрттир улуг хемчээлдиг чагааларны корреспондентилер кызырар ужурга аржыр. Бижикчи бүрүзүнүң ээли болза, ооң чагаазын шулу-биле солун арынынга арлап үндүрери. Ынчалза-даа эза катап сагындырып каары тик эвес чүүл — солун арынының хемчээли кызыгаарлыг.

Номчуштуг болгаш тодаргай

уткалыг чагааларны ажылдаары безин чиик болур, а кажан бижикчинин бижээн чүүлүнүң кол уjur-утказы билдинмес болза, ону чырыкче үндүрер-үндүрбези айтырыг кырынга туруп бээр база бар. Редакцияның доктаамал бижикчилеринин саны база кайы хөй, ылаңгыя номчуштуг материалдарның ээлеринин чагаалары удаа-дараа үнүп турар. Ынчал-ажок чагаалар санының хөйүн барымдаалап, чаңгыс ол-ла бижикчилерни эвес, а ээлчег аайы-биле парлап үндүрүп турар бис. Чыл база адакталып турар болганда, кандыг-даа ажыл-агыйга түннелдер турар. Ынчангаш килдис аайы-биле чагаалар допчулалын кылып тур бис. Бо удаада редакцияның өөредилге болгаш культура килдизинин чагааларын допчулап турарывыс бо. Чагааларның хөй кезинде башкылар болгаш школалар дугайында колдал турар.

Ак-Тал сумуздан кижизидикчи башкы Ольга Лайзаптың "Алдын күсче аян-чорук" деп школага бичи класстарның аразынга болуп эрткен кезээниң дугайында чүүлүнүң утка-шынар талазы-биле эки-даа болза, хемчегниң болуп эрткенден бээр үр үениң эрткени-биле, тодаргайлаарга, хуусаазы эрте берген чагаа бооп турар. Ол үезинде келген турган болза, чырыкче үне бээр магадылалдыг турган.

Сүт-Хөл кожуундан хоочун

башкы Анчымаа Арган-оолдун Алдан-Маадыр ортумак школының юбилейинге тураскааткан сактышкын чагаазы база шала озалдай бергенинден чырыкче үнмөй барганы харааданчыг. Хоочун башкы бодунун бир дугаар башкызын сактып бижип, школачы чылдарындан сактышкынны кылган. Башкы кижиге болгаш ындыг боор, бижээн чүүлү чечен-мерген.

Бай-Тайга кожуунун Шуй сумуздан "Чечек" уруглар садының кижизидикчи башкылары Софья Хомушкунун, Чодураа Чошкактың база Саяна Дамбылдың боттарының кады ажылдап чоруур эштеринин дугайында чылыг-чымчак чүүлдерни бижээн. Ынчалза-даа чагааларның утка-шынар талазы-биле шала кошкак болган чылдагаан ужуң чырыкче үнмөй барган. Башкылар болгаш школалар дугайында чагаалар санының хөй болганы-биле үе-үе болгаш "Школа болгаш амыдырал" деп солунунң бир үндүрүлгезинге бүдүн арынны база үндүрүп турар бис.

Кызыл хоорайдан Мартын Сандай-оолдун "Алдар-адын артып калыр" деп чагаазында шыдыраачы чораан хоочун башкы М.Х.Менниг-оолдун дугайында бижээн. Бижикчи чүүлүнде маадырының допчу намдарын тодаргайы-биле бижээниңден мате-

риалының хемчээли хөлүн эрттир улуг болган. Ооң чырыкче үнмөй барган бир чылдагааны ол база бир чылдагааны — ол материалын хоочун башкыга тураскааткан-даа болза, ында маадырның төрөл аймааның дугайында допчузу-биле бижээн. Бижикчи маадырының дугайында кыска болгаш номчуштуг кылдыр бижээн турган болза, дыка эки турган. Редакцияның ажылдакчылары бижикчилерге чаңгыс эвес удаа сагындырып турар чүүлү — бижип турар чүүлүнүң маадырының дугайында чыл санай тайылбырлап бижиринин база хөй санныг ат-фамилия адап биживейн, маадырның чүгле онза аажы-чаңын, чок-ла болза, ооң бир онза, кайгамчык чүүлүн бижип каарга, номчуштуг-даа, солун-даа болур.

Культура адырының хоочуну Николай Тензинниң "Үе маңы саадавас" деп чагаазында Чаа-Хөл ортумак школының юбилейинге тураскаадып бижээн. Ынчалза-даа үезинде ук школа дугайында материалдарның үнүп каапканы-биле бижикчинин чагаазы чырыкче үнмөй барган. База-ла бо темага хамаарыштыр **Чаа-Хөл ортумак школының 9-ку классчызы Айлаң Дажы-Наваның** "Ынак школавис" деп чагаазында бижээн чүүлү өске материалдар-биле дөмейлешип катаптаттына бергени болур.

Суг-Аксы сумуздан автору

билдинмес, фамилиязы Куулар, а ады тода бижиттинмээн, чагаада Суг-Аксында шала туткаш кагдыган школа дугайында сагыш аараан дүвүрели-биле үлешкен. Бижээн чүүлдүн кол темазы чидиг бооп турар, ынчалза-даа ол бодалын тода илеретпээн болгаш чедимче чок тайылбырлаан. Бижикчинин дүвүрүп турары-даа чөптүг, хоорай-суурларда чедир туттунмайн кагдыган тудуглар кээргенчи аажок кылдыр туруп турар. Бо сөөлгү үеде "кагдыган тудуглар турбазын дээш..." деп ажил эгелээн болгаш, шала туттунган тудуглар "чуртталганы" алыр дээрзинге бүзүрээлиңер.

Чөөн-Хемчик кожуундан Виктория Пюрюнааның "Боданганы ботка херек" деп чүүлүнде бижикчи тодаргай бодалын илеретпээн. Чагаазының эгезин бир чүүл-биле эгелээш, улаштыр өске чүүлче кире берген. Түңнелде кол уткаы чок бооп турар.

Культура адырынга кээп турар чагааларның хөй кезинде чаа эгелеп турар болгаш шүлүк жанрынга сонургалдыг бижикчилерниң шүлүктери хөйү-биле кээп турар. Шүлүктөргө хамаарыштыр допчулалды дараазында ээлчегде үндүрер бис.

Валерия КОНГАР.

Өөредилге болгаш культура килдизинин корреспонденти.

Билип алыры артык эвес

"Капитал Медицина камгала-ылга" ХАН албан чери Тыва спубликаның девискээринге 11 чылдың январь 1-ден эгелеп 326-ФХ федералдыг хоойлуну ыдыралда боттандыраарына ырт киржилгелиг 2 дугаар лды төндүр ажылдап тура-ыс бо.

— Чаа 2010 чылдың ноябрь 29-хүнүнде бадылаттыг № 326-ФХ федералдыг хоойлунун кол гадылалы—хамааты кижиге ыгыс аай хевирниң эмчи лизинин ажыының дугайында эза № 326-ФХ федералдыг ылуда айыттыганы-биле хамаа-кюжи кол черни ээлеп турар лганда ооң бүрүн эргелеринин айында тайылбырны кылын.

— Хамааты кижиге-ле албан эмчи мгадаылгазының хоолга лтери албан эмчи камгала-лгазының магадылал девискээр граммазының талазы-биле лас эмчи дузазын Россия едерациязының база республика вискээрлеринге бүрүнү-биле ырын магадылап турар;

— Россия Федерациязының за республиканың кайы-даа вискээрлеринге чораан үезинде мааты кижиге бүрүзү Албан эмчи мгадаылгазының магадылал вискээр программазынче кирип ар эмнелге черлеринге дең гелиг эмчи дузазын алыр телиг;

— Албан эмчи камгаладылган-ның хоолга дептерин алырда 11 чылдың январь 1-ден эгелеп мааты кижиге Албан эмчи камга-дылгазының албан черин шилип ганының база эмчи камгала-лгазын магадылаан полисти ырының дугайында билдириш-нин бодун бадыткаан документи-ни (паспорт, даштыкы паспортун-

да доктаамал азы түр када чөп-шээрелдиг, төртүтүнген херечилел, пенсия камгаладылгазының херечилел (бар болза) көргүскөш, эмчи камгаладылга черинче кирир.

Билдиришкенин хулээп алган эмчи камгаладылга албан черинин ажылдакчызы ол-ла дораан 30 ажыл хонуунун иштинде шың-зылгалыг түр херечилелди хамааты кижинин документизин езугаар хамааты кижинин кириген бил-диришкенин хынап хулээп алганының соонда бижип бээр. 30 ажыл хонуунун дургузунда полис-тин орнунга шыңзылгалыг түр херечилели-биле хамааты кижиге Албан эмчи камгаладылгазының магадылал девискээр програм-мазынче кирип турар эмнелгелерге эмчилээр. Түр херечилелдин 30 ажыл хонук хуусаазының дургу-зунда эмчи камгаладылга албан черинин ажылдакчызы чаа хевир-нин эмчи полизин федералдыг фондудан республика фондуз таварыштыр тускай акт езугаар хулээп алганының хамааты кижиге кириген билдиришкенинде айыткан телефон-биле 2 хонук дургузунда дамчыдар. Билди-ришкенин камгалаттырган кижиге орнунга бүзүреттирген кижиге бүзүреттирген бижик таварыштыр Албан эмчи камгаладылга черинге эккеп дужаап болур.

— чаңгыс аай хевирниң эмчи полизин халаска алыр база Россияның шупту девискээринге ол күштүг;

— камгалаттырган хамааты кижиге чаңгыс эмчи полизи эдилээр эргелиг база полис үргүлчү оон холунга чоруур;

— камгаладылга полизин берген эмчи камгаладылга албан черинин телефоннары, кайда турар

адреси албан турар;

Сактып алыңар! Берге бай-далга таварышканда ийикпе азы дарый дуза чедирер, соңгаар-ладып болбас таварылгаларда эмчи полизинин хоолгазы чокка эмчи дузазын халас алыр.

Билип алыры чугула! Бичи уругларның чаа төртүтүнгенин дугайында күрүне бүрүткелин эрткен соонда, албан эмчи кам-галадылгазын чаш уругнуң иезинин камгалаттырып алган Албан эмчи камгаладылгазының албан черинге кылып чорудар.

Албан эмчи камгаладылга ады-рында хамааты кижинин эрге-ажыы база хулээлгелерин 2011 чылдың январь 1-ден эгелеп "Россия Федерациясында Албан эмчи камгаладылгазының" 2010 чылдың ноябрь 29-та хулээп ал-дынган № 326 федералдыг хоойлу магадылап, күш кириген.

Кадык камгалал адырында

хамааты кижинин эргелери:
— халас эмчи дузазын Россия Федерациязының база республика девискээринде албан эмчи камгаладылгазының магадылал девискээр программазынче ки-рип турар эмнелге черлеринге эмчилээр таварылга тургустунган үеде бүрүнү-биле алыр;

— кижиге бүрүзү албан эмчи камгаладылгазының Албан организациязын боду шилип алгаш, билдиришкенин бижип, шийтпирни үндүрер бүрүн эргелиг;

— ооң мурнунда албан эмчи камгаладылгазынга камгалат-тырып турган Албан камгаладылга организациязында өске эмчи камгаладылгазының органи-зациязын чылда чаңгыс катап ноябрь 1-ден орайтатпайн шилилге кылып болур (колдуунда чурттап турар черинин өскерилгени-биле);

— девискээринде Албан эмчи камгаладылгазының магадылал девискээр программазынче кирип турар эмнелге черлерин шилип алыр;

— эмнээр эмчизин ооң чөп-шээрели-биле шилип алганының дугайында эмнелге черинин улуг эмчизинин адынга билдиришкенин кирир;

— девискээр фондузунун, албан камгаладылга организация-зындан, эмнелге черинден кандыг хевирниң эмчи дузазын кайы хире деңнелге азы хемчээлге, кандыг байдалдыг алырын айтырып билип алыр эргелиг;

— камгалаттырган кижиге:

1) эмчини ооң чөпшээрели-биле шилип алыры, ол ышкаш Албан медицина камгаладыл-газының болгаш эки тура-биле медицина камгаладылгазының кер-рээлери езугаар эмнелге профи-лактиктиг албан черин шилир;

2) арыг-шеверниң негелделеринге дүгжүр байдалдарга шинчи-дер, эмнедер болгаш чыдар;

3) аарыг кижинин дилээ-биле өске специалистерниң консилиум-нарын азы консультацияларын чорудар;

4) аарыг-биле холбашкан азы эмнээшкин үезинде болган аарышкыны бар аргалар болгаш чүүлдер-биле намдадыры;

5) эмчи дузазын дилеп келген-нинин дугайында медээни, ка-дыының байдалының, аарыгның диагнозунун дугайында болгаш шинчишкин болгаш эмнээшкин үезинде алдыгана өске-даа чүүл-дер дугайында чажыт арттыраы;

6) эмчи киржилгезинге эки тура-биле чөпшээрел бээр азы эмчи киржилгезинден ойталаа-рының дугайында бичимел-биле дыңнадыры;

7) аарыг кижинин эргелеринин, хулээлгелеринин болгаш кады-ның байдалының дугайында медээни алыры база аарыг кижиге сонургалдарын камгалаары-биле ооң кадыының байдалының дугайында дыңнадыр кижилерни шилири;

8) эки тура-биле эмчи кам-галадылгазының программа-ларында көрдүнген эмчи болгаш өске-даа ачы-дуза хевирлерин алыры;

9) эмчи дузазын көргүзүп турда кадыкка хора чедиртинген таварылгада когаралдың орнун тургузары;

10) эргелерин камгалаар болчукчу болгаш өске-даа хоойлу төлээзин аарыг кижиге ужураш-тыраы;

11) шажын-чүдүлге төлээлерин аарыг кижиге ужураштырар база эмнелге албан черинге шажын езулалдарын эрттиреринге байдал-дарны тургузары, ооң иштинде эмнелге черинин иштиги чурумун үрeves болза, аңгы өрээлди бээр;

12) кадыының байдалын көргү-зер эмчи документациязы-биле таныжары болгаш ооң-биле өске специалистерден консультация алыры;

13) эргелери хажыттыгана таварылгада эмчи дузазы чедир-тинип турар эмнелге-профиллак-тиктиг албан черинин удуртук-чузунга азы өске-даа албан-ду-жаалдыг ажылдакчыга, хамаарыл-галыг профессионал медицина организацияларынче болгаш лицензиялыг комиссияларже хомудал кирир азы судче бээр эргелиг.

Чечен МААДЫ,
ХАН "Капитал Медицина камгаладылга" албан черинин
Албан эмчи камгаладылга төвүнүн удуртукчузу.

И. Канишева: "... АНАА-ЛА МЕРГЕЖИЛ ЭВЕС, А АМЫДЫРАЛЧЫ ХАНЫ БОДАНЫЫШКЫН"

Чоокта чаа Тываның агроулетпур бүдүрүлгелеринин амгы үеде сайзыралының дугайында сюжет тирттылары-биле "Россия-1", "Россия-24" телеканалдарының журналистери бистиң республикавыска аалдап кээп чораан болгай. Ук сюжеттин кол маадырлары Тываның эң-не ыраккы кожууннарының ажил-ишчи малчыннары, көдээ ажил-агый специалистери болган.

Журналист Инга Канишева биле оператор Петр Неклюдов Мөңгүн-Тайга, Бай-Тайга болгаш Чөөн-Хемчик кожууннарынга сургакчылап четкен. Оларның сургакчылаашкынының ужуру, Тываның көдээ ажил-агыйының байдалы-биле чедимчелиг танышкаш, "Эртенги суур" болгаш "Агробизнес" деп теле-дамчыдылгаларга көргүзөр. Ону таварыштыр бистиң республиканың ажил-амыдыралын өске черлериниң чурттагыч чону теле-дамчыдылгандан көрүп, таныжар аргалыг болур.

Аалчылар бир дугаарында Тываның сарлык болгаш чылгы ма-

лының өзүлдезиниң дугайында кончук сонургаан. Чүге дизе, сарлык дээрже делегейде ховар мал болгай. Сарлыкты чүгле Тывада, Алтайда, Тибетте азырап турар. Ол Кызыл дептерже шагда-ла кири бижиттинген. Олар аңгы-аңгы сумуларга чедип чорааш, сарлык болгаш уксаалыг тыва аялтын дугайында, республиканың ыраккы кожууннарында көдээ ажил-агый бүдүрүлгелериниң ажил-ижи-биле танышкан.

Журналист Инга Канишева: "Тываның эң-не онзагай чүүлү — мында чурттап турар чоннуң ажык, биче сеткилди, хүндүлээчели сет-

килимге дыка таарышты. Өгбелериниң ажил-ижи салгап, оларның сагып чораан езу-чаңчылдарын сагып чоруур малчыннарының ажил-ижи — анаа-ла мергежил эвес, а амыдыралчы ханы боданыышкын деп санап болур. Чурттап турар чериниң соок агаар-бойдузунга безин торулбайн, мал ажилын тудуп чоруур ажил-ишчи чоннуң агаарының арын, бойдузунун чаражын сөстөр-биле илередири нарын. Мындыг чурумалды кижикайың-даа көрүп шыдаас дээрзин билдим" — деп тайылбырлап чугаалаан. Маңаа кым-даа чөпшээрешпес аргазы чок. Бистиң чонувус өске черден келген аалчыларны кезээде улуг кичээнге аяп, барчок аш-чеминиң дээжизи-биле хүндүлөп, сонургаан чүүлдерин хандыр тайылбырлап бээр биче сеткилди чон болгай. Ол аажы-чаң бистиң өгбелеривистен шагдан бээр-ле дамчып келген. Тываның агаар-бойдузунун арыг-чаагайының болгаш чараш чурумалының дугайында келген аалчы бүрүзүндө чоргаарал-биле дыңнап чоруур болгай бис. Ол талазы-биле мактаныр чылдагаан бисте турбазы аргажок.

Аалчылар оон ыңай сарлык болгаш шээр, бода мал азырап турар Алтай Республиканың кызыгаарының чоогунда Мөңгүн-Тайга кожуунун "Мөген-Бүрен" көдээ ажил-агый бүдүрүлгезинде ажилдап турар Тываның алдарлыг малчыны Елизавета Хомушкунун аалынга четкен. Малчыннар аалдарында чорааш база бир сонургаан чүүлү тыва чоннуң

хой өзээриниң азы изиг-ханныарының онзагайы оларның сонургалын оттурган.

Оон аңгыда Бай-Тайгага ук кожуунун сургалыг чазаныкчылары болгаш Тываның алдарлыг чурукчузу, Россияның чурукчулар эвилелиниң кежигүнү Сергей Ко-

ның кайы-даа сумуларында адырал улам сайзырап, чаатудуглар хөйү-биле немежи түрүн аалчылар эскербес арга болган.

Тываның ыраккы кожуун ыңаа солун сургакчылаашкы

“Тываның эң-не онзагай чүүлү — мында чурттап турар чоннуң ажык, биче сеткилди, хүндүлээчели сеткилимге дыка таарышты. Өгбелериниң ажил-ижи салгап, оларның сагып чораан езу-чаңчылдарын сагып чоруур малчыннарының ажил-ижи — анаа-ла мергежил эвес, а амыдыралчы ханы боданыышкын

чаа-биле Тываның солун төөгүлери, езу-чаңчылдарының дугайында чугаа кылып ужурашкан. Чер аразы ырак, агаар-бойдус соой берген-даа бол, журналисттерниң күштүг сорулгазы оларны бергелерге таварыштырбаан.

Тирттырар бөлүк улаштыр чоруткаш, Чөөн-Хемчиктин Чадаанадан ырак эвесе республикада сургалыг апарган чылгычы Вячеслав Ооржактын аалынга база доктаган. Оң өг-бүлөзунге кымнар дузалажып, ынча хөй чылгыны одарладып турарын болгаш ажитөлүнүн амыдырал-чуртталгазы-биле таныжып чугаалашкан. Ол ышкаш "Чөөн-Хемчик кожуунда шээр мал сайзырадылгасы" деп программаның киржикчизи Саяна Монгуш болгаш оң өнүн ээзи Буян Монгуштуң ажил-амыдыралы-биле танышкан. Малчыннарының ажил-ижи көргөш, олар келир үеде муңчу хойжулар болур дээрзинге журналистер бүзүрэн. Малчыннар амгы үеде кыштаглаашкын черинде "Көдээниң социал сайзыралы" деп программа-биле бажың тудуп турарын база сонургаткан. Черле ынча Тыва-

ның соонда Тываның Чазаа Баштыңы Шолбан Кара-оол-б ужуражылга болган. Ш. Кара-оол аалчыларны чылы-биле уткуп лээп алгаш, республиканың көдээ ажил-агый сайзыралының байлыгы дугайында болгаш сайзырадыкчыларынга кандыг күрүнө деткимчелерин тайылбырлаан. Аалчы "Алдын-Булак" өргөзүн, Ус Хүрээ хүрээзин болгаш Тыва Национал музейин база сонур көөр аргалыг болган.

Ол ышкаш бистиң бичиң республикавыстың ажил-амыдыралы-биле өске черлер чону доктаа таныжып кээп турар апаргаш Тываның бурунгаар хөгжүлде ниң сайзырап турарының херек деп болур. Тыва сөөлгү чылда Азияның төвү тураскаалы, Ус Хүрээ хүрээзи, Пор-Бажын, дегей чергелиг спортчуларывыс болгаш хөөмей-сыгыдывыс-биле дегейге алдаржып турар. Ам уда Тыва чурту делегейге, оң ишти Россияга кандыг-ла-бир онза чүүлү-биле өске черлерден ыгылып үнүп кээри чугаажок.

Сайсуу ХЕРТЕК

Амыдыралда чаа чүлдөр

ЭЛЕКТРОННУГ КАДЫ АЖЫЛДАЖЫЛГА ТАЛАЗЫ-БИЛЕ

Тыва Республиканың Информатизация болгаш харылзаа яамызының муниципалдыг албан-хаакчытарга организаастааны семинарынга Тываның кожууннарынга ведомстволар аразының электроннуг кады ажилдажылгазының системазын (СМЭВ) шиңгээдириниң айтырын сайгарган.

Маңаа муниципалитеттерни шилип алганы таварылга эвес. Интернеттин чорудулгазының кожууннарда оожум болуп турар чылдагааны дээрже, ол черлерде кадрларның доктаамал эвеси, оң уламындан "ведомстволар аразының" системазынга кошкан муниципалдыг ачы-дузаның кожууннарда чедирилгези Кызылдыңга деңнээрже, аажок хожудап турары, ынчангаш бо семинарга муниципалитеттерни хаара туткан бис дээрзин яамының кол специализи Артыш Ондар чугаалаан.

Оң-биле чергелештир "Күрүне болгаш муниципалдыг ачы-дузаны организаастаарының дугайында"

№210-ФХ Федералдыг хоойлуга дүүштүр 2012 чылдың июль 1-ден эгелээш СМЭВ аргазы-биле аял болур документилерни хамаатылардан негээр чорукту албан-дужаал ээлээн ажилдакчыларга хораан болгай. Ведомстволар аразының кады ажилдажылгазын 2011 чылдан эгелеп идепкейлиг шиңгээдип аял эгелээн. Күрүнениң болгаш муниципалдыг бирги ээлчегиниң 14 ачы-дузанын чедирип тура ведомстволар аразының кады ажилдажылгазынга электроннуг хевирже шилчтикени бо угланыышкын талазы-биле Тыва Республиканың Чазааның ажилының түңнели болган. Чижээ, чаш уругну азырааны дээш пособие тыпсырынга болгаш төлээринге билдиришкын кирип тургаш, эвээш дээрже-ле, 6 документини дужаар турган болза, ам чүгле 3-тү кирир апарган. Арткан документилерни Кадык камгала болгаш социал хөгжүлдө яамызының специализи СМЭВ аргазы-биле өске ажилдакчылардан негеп

алыр. Оон аңгыда өске ведомстволардан ындыг байдал-биле негеп алыр документилерни хамааты кижиден негээн, билдиришкынге харыы бээрин саадаткан азы шуут бербээн таварылгада албан-хаакчыты 30 муң рубльге торгаарын ында айткан.

Семинарга ырак Тожу кожуундан өске бүгү муниципалитеттерниң 120 ажыг муниципалдыг албан-хаакчыттары киришкен. Информатизация болгаш харылзаа яамызының информатизация, харылзааны сайзырадыры болгаш телерадио-дамчыдылга килдизиниң кол специализи Артыш Ондарны чугаалап турары-биле алырга, муниципалдыг албан-хаакчыттарның өөредилгезин мурнунда-ла чүгле ажилчын байдалга эрттирип турган. Бо семинар мөөңнеттинген арга-дуржулгазын солчур, чедир кылбайн турар чүүлдерин эдер арганы ол ажилдакчыларга берген. Ол ышкаш 210-ФХ Федералдыг хоойлунун негелделериниң талазы-биле семинарның киржи-

чилери муниципалдыг дузаны чедирип тура, электроннуг чугагайлыг ат салыышкынын ажыглаарының болгаш ону шыгжаарының, а ол ышкаш регламент күүселдезиниң системазының талазы-биле тайылбырларны алганнар.

Семинарның киржикчилериниң ниити үнелелин Бай-Тайга кожуунун күш-ажыл болгаш социал хөгжүлдө эргелелиниң албан-хаакчыды Белек Хертек мынчаар илереткен:

— Биске, муниципалдыг албан-хаакчытарга, кол сорулга болза, хамаатыларга негеттинип турар медээлерни эң кыска хуусаада, кандыг-даа соңгаарладыышкын чокка бээри болгай. Күрүне болгаш муниципалдыг хүлээлгени медээлерниң ниити курлавырларын ажыглап тургаш күүседири, бо аргалар медээлерни электроннуг хевирге дилээриниң болгаш оларның-биле ажилдаарының үезин дыка кызырар-дыр. Мындыг семинарлар СМЭВ талазы-биле

ажылга боттарывыстың сайыраңгайжырывыска өөредип турар.

СМЭВ системазынга болгаш дугаарында федералдыг турттузуглар: үндүрүг албаны, Россия Пенсия фондузу, Россия регеллхайгаарал, ИХЯ коштугун Оон аңгыда күүсекчи эртер чагырганың регион органдарының универсалдыг 16 хевирлиг сервис ажиттынган. Сервис ол дээрже кандыг-бир медээни азы шыгжадылганы тыпсырының дугайында негелде кирир арга-дыр. Бо күнү чедир 518 кижик дилер кириген.

Күрүне болгаш муниципалдыг ачы-дузаның регион порталы күрүнениң чүгле 100 болгаш муниципалдыг 331 ачы-дузаны алыр арганы берип турар эвес, күрүне болгаш муниципалдыг ачы-дузаны билдиришкыннериниң үлөгер-майыын база дужуруп арганы тыпсып турар.

Бистиң чор-

Чаа-Хөл кожуун-күш-ажыл рыногунда

Чаа-Хөл кожуунун Чурт-такчы чонну ажилга хаара тудар төвүнгө 2012 чылдың 11 айларының дургузунда 493 кижиге келген.

Олардан 373 кижиге төптүн руткелинде турар. А декабрь айында байдаты-биле даңзыда 115 чок хамаатылар турар. 12 чылдың 11 айларының дургузунда 420 кижиге доктаамал турар ажилдарже хаара тудар. Олардан 32 кижиге «Тыва Республиканың күш-ажыл рыногунда дүшкүрлүг байдалды чавырылдылары» республиканың тускай сорулгалыг программаның киржикчилери болуп, оон-биле планның 177 дүшкүрлүгтен болуп турар. Талазы-биле кожуунга 5 неглерни чоруткан.

Боттарының билиин быжыгыры-биле бухгалтер, юрист, ажал ажилдакчы, экономист, ар, үндүрүг талазы-биле специалист дээш, өске-даа мергелдер аайы-биле 23 доозукчу ажилдаан. Бо талазы-биле Чаа-Хөл, Булуң-Терек, Ак-Дуругуларының болгаш Чаа-Хөл кожуунун чагыргазы, районунун хөө килдизи болгаш хуу гарлыкчылар-биле керээни алган. Мындыг хевирлиг алууткан хемчеглерниң түңнө-дө доозукчулар ажил-херекчинде канчаар ажилдаарын алууп ап, билиин быжыктырып шыаан, доктаамал ажилга тургустунар аргалыг болган.

Мындыг программа доозукчуларга ажил-агыыйның башты базымнарын эгелээринге канчаар-даа аажок улуг идиг болган. 23 доозукчунун 52 хуузу доктаамал ажилдарже хаара туткан. Уралдың күрүнениң юристи академиязының доозукчу Айлана Докпут Чаа-Хөл кожуун чагыргазының өөредилгелеллинде ажилдай берген. Чаа-Хөл кожуун бухгалтер мергежилин алган Олеся Монгуш Ак-Дуругу чурттакчылыг черде ажил болуп ажилдап турар.

Чаа-Хөл кожуунун күш-ажыл бол-социал хөгжүлдө эргеле-де ажил-херек эмгекчизи болуп ажилдап турар. Чаа-Хөл кожуунун чагыргазында Айлана Докпут, Орлан Шарави, Лера Хайдып, Лолита Монгуш ажилдап турар. Чаа-Хөл кожуунун ажилдарже хаара туткан.

Айлана Докпут – Уралдың күрүнени академиязын дооскаш, кожуунун өөредилгелеллинде юрист.

«Тыва Республиканың күш-ажыл рыногунда дүшкүрлүг байдалды чавырылдылары» республиканың тускай сорулгалыг программаның дузасы-биле ажил чок хамаатыларның бүрүткелинге турган инвалидтер ажил-агыйга тургустунар аргалыг болган. «Ажил чок инвалидтерни ажилче хаара тудар» тускай угланышкының аайы-биле инвалид хамаатыны ажилга хаара туткан ажил берикчизинге бир ажилчын олутка тускай дериг-херекселди садып, ону дерип быжыглаарына 50 муң рубльди бээр. Ук программа Кызыл-Даг

3-кү бөлүктүн инвалиди Уран-оол Донгакович Доржуну таңныыл кылдыр ажилдадып алган. Инвалидтиң ажилчын олудун дерип, чагырга чериниң оран-савазына өрттүн медээ болгаш камгалал херекселдерин тургускан. Ажил берикчилеринге үндүрген чарыгдалдарын дуглап берип турары оларга канчаар-даа аажок деткимче болуп турары чугаажок.

Хей ажи-төлдүг ада-иени ажилга хаара тударының талазы-биле программаның угланышкынының аайы-биле ажил чок хей ажи-төлдүг ада Орлан Сарым-оолду Өг-бүлениң болгаш уругларның социал деткимче төвүнгө таңныыл ажилынче хаара туткан. Ук ажилчын олутту дерип-биле мебельди саткан.

Профессионал өөредилгени эрткениниң болгаш билиг бедиткен шынзылганын алыр сорулга-биле ажил дилеп турар хамаатылар талазы-биле программаның угланышкыны чедимчелиг ажилдап турар. Ук программаның киржикчилери дээр-ле профессионал өөредилгени эртер сорулгалыг ажил дилеп турар хамаатылар болуп турар. Оларга хамаарыштыр Кызылдың көдээ ажил-агый тех-

«Тыва Республиканың күш-ажыл рыногунда дүшкүрлүг байдалды чавырылдылары» республиканың тускай сорулгалыг программаның 2009 чылдан эгелеп боттанышкыны-биле ажил чок хамаатыларның боттарының хуу ажил-агыыйн ажыдып, ажилга тургустунарының талазы-биле хемчеглер республикада чедимчелиг ажилдап турарын демдеглевес аргаажок.

көдээ чурттакчылыг чер (чагырыкчызы Азията Дамба) идепкейлиг ажил берикчизи болуп, 2 чыл киржип турар. Ук албан чери эрткен чылын инвалид кижиге ажилче хаара туткан болгаш бо чылын база ажил чок

Хей ажи-төлдүг ада Орлан Сарым-оол.

никуму-биле керээни чарып, ынаар өөредири-биле «1-С бухгалтерия» программаның өөренип алган бухгалтер мергежилниң талазы-биле ажил дилеп турар 2 хамаатыны чоруткан.

«Тыва Республиканың күш-ажыл рыногунда дүшкүрлүг байдалды чавырылдылары» республиканың тускай сорулгалыг программаның 2009 чылдан эгелеп боттанышкыны-биле ажил чок хамаатыларның боттарының хуу ажил-агыыйн ажыдып, ажилга тургустунарының талазы-биле хемчеглер республикада чедимчелиг ажилдап турарын демдеглевес аргаажок. Чаа-Хөл кожуунун Чурттакчы чонну ажилга хаара тудар төвү тус черниң күүсекчи эрге-чагырга органнары, көдээ чурттакчылыг черлер болгаш кожуунун чагырга чери-биле сырый харылзаалыг ажилдап турар. Кожуунун чагырга чериниң деңгелинге бизнес-төлөвилелдер шиллелгениң талазы-биле комиссияны тургускан. Ук комиссияның кежигүннеринче

Октябрина Отсер – күш-ажыл болгаш социал хөгжүлдө эргелеллинде ажил-херек эмгекчизи.

Лера Бавуу – бухгалтер.

көдээ чурттакчылыг черлерниң баштыңнары, кожуун чагыргазының экономика талазы-биле орадакчызы, Чаа-Хөл кожуунун Төлөзлекчилер хуралының депутаттары, үндүрүг албан чериниң болгаш Росхереглелхайгаарал албан чериниң специалистери кирип турар. 2012 чылда ниитизи-биле комиссияның 3 хуралы болган, аңаа 7 бизнес-төлөвилелдерни көргөн. Оларның иштинден 4 төлөвилелге деткимчени берген. Бизнес-төлөвилелдерни 29 харга чедир аныяктарның ажилдап кылып турары өөрүчүг. Оларның аразындан ийи ажил чок хамаатының бирээзи-өскүс уруг, а өскези деткимчени алган 4 төлөвилел көдээ ажил-агый мал-маганын азырап өстүрериниң талазы-биле болуп турар. Ниитизи-биле хамаатылар 82320 муң рубльге субсидия акшаны алган. Олар дээр-ле Шолбан Чечекпаа, Эдуард Дарвак, Владимир Ондар болгаш Чингиз Чанчып-тыр.

Ук программа талазы-биле кожуунда шээр малдың баш саны 117 кылдыр өскөн. Кожуунун болгаш республиканың тускай комиссияларын эртип тургаш, бүзүрелди чаалап, субсидия акшаны чогулгалыг ажилдап турар кызымаккай хуу сайгарлыкчыларга чаа-чаа чедимчилерни күзеп каары артык эвес.

Марта МОНГУШ,
Чаа-Хөл кожуунун Чурт-такчы чонну ажилга хаара тудар төвүнүн директору.

Бай-Тайгада
медээлер

Чогаалчының белээ

Бай-Тайга кожуунун төптүн-түнгөн бичин уруглар библиотеказының эргелекчизи Н.П. Салчактың удуртулгазы-биле өөреникчилер, школалар доозукчулары, башкылар библиотеканың ажилдакчылары-биле солун ужуражылга болган. Бистиң чаңгыс черчурттуувус, шүлүкчү, очулдурукчу, филология эртемнериниң доктору, Россияда Фадеев аттыг күрүнө шаңналының лауреады Сайлыкмаа Комбунун «Шүлүктөрүм дээжи сөңү, сүүзүнү болган чүве..» деп ужуражылга кезээинге идепкейлиг киришкенер. Чогаалчының допчу намдарын, очулдурган номнарын Н.П. Салчак таныштырган. Улаштыр уруглар база библиотеканың ажилдакчылары оон чогааткан шүлүктөрүн аяныг номчулганы эрттирген. С.С. Комбу номчулчуларга, чонунга бодунун номнарын база чаа үндүрген улуг ному – «Словарыны» белекке сөңнээн.

Ужуражылганың ийи дугаар кезээнде клубка «Ырым, шүлүм» Бай-Тайгада» деп көрүлдө болган. Бай-Тайганың алдарлыг кижилериниң, агаар-бойдузунун, ус-шеверлериниң дугайында ырылар, шүлүктөрүн чон сонургаан. Көрүлдениң онзагайы – аңаа хей кезинде оолдар, адаларның киришкени. Олар боттарының чогадып алган шүлүктөрүн таныштырып номчааннар. Россияда Төөгү база Тыва Республикада Тыва чогаал чылынга тураскааткан солун ужуражылга утундурбас кезээ болуп арткан.

Онзагай хүн

12 чылдың дескиндириинде аас-кежиктиг саннар-хүннер, айлар база чылдар каттыжып келген. Ынчангаш төөгүлүг «чараш» саннар – 2012.12.12-де ТР-ниң Бай-Тайга кожуунун Тээли суурда РФ-тиң хамаатылары А.К. Иргит биле А.Д. Иргит, Ю.С. Оюн биле А.Х. З. Хо-мушку, А.В. Храмченко биле С.М. Дүгөр, Ч.В. Кужугет биле С.В. Байыр-оол, А.Т. Салчак биле О.О. Доржу олар өгленчип, байырлыг бадыланышкыны эрттиргенер. Ол онзагай төөгүлүг хүнде болгаш РФ-тиң Конституция хүнүн тава-рыштыр база ХБАБ органының 95 чыл оюнга тураскааткан байыр-лалда бо беш өг-бүлө байырлалга улам аян-шинчи, бедик утка-шынар кириген. Кожуунда хамааты байдалдың акт бижидилге эргелелиниң удуртукчузу Надежда Хертек аныяктарга байырны чедирип, байырлыг байдалга херечилелдерни тывыскан. РФ-тиң Өг-бүлө хоолузуна үндезилээш, ол хүн – 12.12.12-де 50 дугаар акт бижидилге-биле чаа өг-бүлө бүрүткеттинген. Бадыланчыл турар аныяктарга кожуун чагыргазының даргазы С.С.-Б. Монгуш, Ж.О. Аракчаа база С.М. Уртунай олар байыр чедиргеш, суй белектерни тывыскан. Ада-иелерниң мурнундан В.Д. Севек аныяктарга арга-сүмезин берип, утундурбас, онзагай хүнде келген бүгү-ле чонга, аалчыларга байырын чедирген. Ынакшылдың чараш вальзы-биле аныяктар байырлалды каастаан.

Шөңө КУУЖААН.

Спортчу амыдырал

ТЫВАНЫҢ БАШТЫҢЫНЫҢ ШАҢНАЛЫ ДЭЭШ

Декабрьның 15-16 хүннеринде "Сүбедей" спорт ордузунга Тыва Республиканың Аныяктар болгаш спорт херээниң талазы-биле яамы база хостуг хүреш федерациязы Тывага спорттун кол хевирлерин сайзырадыр сорулгалыг шыырак мөгелерни илередири-биле Тыва Республиканың Чазааның Даргазының шаңналы дээш 1996-1997 чылдарда төрүттүнген оолдар, кыстар ордузунга хостуг хүреш маргылдаазын эрттирген.

Маргылдаага киржири-биле республиканың шупту кожуун-нарындан 350 спортчу киришкен. Чаңчыл болган маргылдааның ажыдышының Тыва Республиканың Баштыны — Чазааның Даргазы Шолбан Валерьевич Кара-оол өөреникчилерге спортчу чедиш-кинерни, эки өөредилгени, кадык амыдыралчы чоруктарже чүткүлдерни база оларның аразындан спортчу олимпиадага, делегей чергелиг маргылдааларына киржир шыырак спортчулар үнер боор деп бүзүрелин илередип, ындыгларны бүгү талазы-биле деткирин шыңзыдып, бо маргылдаада чүгле тирилгени күззэн.

Ийи хүн үргүлчүлзэн маргылдаа кезжээ орай доозулган. Боттарының деңгизлеринге бирги шаңналдыг черлерни дараазында мөгелер алганнар. Эң чик 40 кил деңгизлиг мөге кыстар аразында Тожудан Аюш Кундан чемпион-

наан. Бо бичии кысты Россияның алдарлыг тренери Виктор Монгушевич Достай Кызылга өөредип белеткээр болза, оон шыырак мөге үнери чадапчок. Чүге дээрже Аюштуң кырган-ачазы Александр Кундан 1970-80 чылдарда бодунун деңгизинге Тываның шыырак мөгелеринин бирээзи чораан кижиге. 44 база 48 кил деңгизлиг мөгелер аразында Өвүрден Хамнаарак Доржукай биле Россия маргылдаазына үшкү черге төлептиг болган мөге кыс Солаңгы Донгак бирги черге төлептиг болганнар. Мөңгүн-Тайгадан салымныг мөге кыс Айлаана Ондар 54 килдиг мөгелер ордузунга тергидзэн. А 60 килге Кызыл хоорайдан Аида Кыргыс тирилзэн.

Оолдар аразында элээди уругларның спорт школазының кижизидикчилери Сергек Куулар (42 кг), школа-интернаттан Сергей Грязнов (46 кг), 50 деңгизге Илья

Кызыл-оол (50 кг), Байыр Ондар (60 кг), Ай-Херел Ооржак (76 кг), Мergen Иргит (85 кг), Чөөн-Хемчиктин мөгези Буян-Даш Сат (54 кг), Барыын-Хемчиктен Сергей Ондар (69 кг), 100 кил деңгизлиг мөгелерден Өлзей Түлүш, эң аар — 120 килге Сайын Кашпык-оол чемпион атты база Тываның Баштынының—Чазааның Даргазының шаңналын чаалап алганнар. Маргылдааның шаңналдыг черлерин алган мөгелер республиканың адын Сибирь девискээринге камгалаарына белеткенип эгелзэн.

Сөөлгү үеде аар деңгизлиг мөгелер көвүдөп, Тываның адын Сибирь девискээринде бедик деңгелде тудуп турарында бо маргылдааның эки салдары база бар деп демдегеп болур. Маргылдаа сөөлүнде түңнел хуралга судьялар база тренер-башкылар үзел-бодалдарны кыс уругларның хүрежинге хамаарыштыр чоруткан. Уругларның хүрежин суму, кожуун, республика деңгелинге чаа көрүш-биле көдүрер сорулганы чугаалашкан. Маааа хамаарыштыр республиканың иштинге уруглар аразында чылда-ла 5-6 маргылдааларны арга-дуржулга солчуру-биле эрттирери чугула деп шийтирилзэн. Ындыг дуржулга бистиң кожаларывыс Хакас, Бурят республикаларда 10 чыл бурунгаар хөгжүп келген.

Алексей ЧАМБАЛ-ООЛ.

МИНИСТЕРСТВО ЗЕМЕЛЬНЫХ И ИМУЩЕСТВЕННЫХ ОТНОШЕНИЙ РЕСПУБЛИКИ ТЫВА

Сообщает об итогах открытого аукциона по продаже земельного участка площадью 7001 кв.м с кадастровым номером №17:18:0105051:325, с расположенными на нем объектами недвижимого имущества: нежилое здание проходной, нежилое здание колерного цеха, нежилое здание растворного узла, находящиеся по адресу: Республика Тыва, г. Кызыл, ул. Складская 1А, литер В, Е, Е1, Г.

Дата проведения итогов аукциона — 12 декабря 2012.

В соответствии со статьей 20 Федерального закона от 21 декабря 2001 года №178-ФЗ "О приватизации государственного муниципального имущества" открытый аукцион по продаже земельного участка площадью 7001 кв.м с кадастровым номером №17:18:0105051:325, с расположенными на нем объектами недвижимого имущества: нежилое здание проходной, нежилое здание колерного цеха, нежилое здание растворного узла, находящиеся по адресу: Республика Тыва, г. Кызыл, ул. Складская 1А, литер В, Е1, Г признан несостоявшимся по причине отсутствия заявок.

Информационное сообщение о проведении аукциона опубликовано в газете "Тувинская правда" №118 (17285) от октября 2012г.

«ШЫН» СОЛУН ДАМЧЫШТЫР

Ынак оглуус Ананды Арат оглу Салча

АВАНЫҢ ХОМУДАЛЫ

Аныяк чаш назынымда
Амыдырал туда бергеш,
Ава болган — чоргааралым,
Аксым-кежи — оолдарым.

Оолдарым аажы-чаңы
Оклан-чикпен, чаптанчыг-даа.
Ады безин адаксанчыг
Ананды, Аюр алышкылар.

Бүдүү билир бурган эвес,
Бүргеп-ле чаар дээр эвес.
Багай чүве болу бээрин
Баш удур канчап сактыр.

Чаа-ла ийи харлыг турган
Чаптанчыг, чаш оглууска
Айыыл-халап таварышкан,
Аваң, ачаң бисти кагдың.

Чүге-ле ийик, салым-чолун
Чүдөк артык, каржы болд
Таан-даа-ла ынак оглум
Тенек сени эскербзэн мен

Бажыңывыс ээнзиргей,
Багай оглум сени чоктал,
Аваң, ачаң бистер шупту
Ажыг-шүжүг чүктөп чор

Бичии дуңмаң Аюркавыс
Билбези чок, сени дилеп,
Ыңай-бээр көргүлээр-даа,
Ыгласанчыг, кээргенчин

Кезжээрде аваң хөөкүй
Кезек сылдыс көрүп тура,
Ынак оглум сени сактып,
Ыым келир, туттунмас мен

Аваңның мээң хомудалым
Сеткилимни доюлдурду.
Амгы шагның иелерге
Сүме-чагыым болур болзу

Бо-ла турган өртемчейге
Бурган башкы өршээл көрү
Аваларга өөрүшкү бооп,
Ажы-төлү менди чорзун!

ШЕҢНЕ САЛЧА

Бай-Тайга кожуун. Тээли

«ЭНЕРГОСТРОЙ» кызыгаарлаттынган харыысалгалыг ниитилелден КВАРТИРАЛАР

Амгы үеде квартира садып алыры — амгы үениң экономиказының турум эвес байдалдарында силерниң акшаңарны камгалап алырының эң эки аргазы-дыр.
ОЛ БАЖЫҢДАН КВАРТИРАЛАР САДЫП АЛЫРЫНЫҢ ТАЛАЗЫ-БИЛЕ ДАРААЗЫНДА ТЕЛЕФОННАРЖЕ ДОЛГААР:
тел/факс: (39422)4-85-29, 8-923-268-90-73, 8-905-920-41-01.
Кызыл хоорай, Колхозная кудумчузу, 2 «а».

КАШ БАЗЫМ ЧЕРДЕ БЫЖЫГ ГАРАЖТАР БАР.

«Ажаалга банкызы» ААН таварыштыр ипотекага ап болур.

Объектинин ады	Өрээлдер саны	So	S кухня	Каьттар
Кызыл хоорай, Энергетиктер мкр. бажың 13, 4 каьт тууйбу бажың	2; 3	97,80	11,50	2,3,4

«ЭНЕРГОСТРОЙ» КХН

ниитизи-биле 175 дөрбелчин метрден 201 дөрбелчин метр чедир шөлдүг, 1 база

2 каьттан тургустунган, белен тудуп каан коттедж бажыңнарны садып эгелээнин дыңнадып тур.

Өртээ 1 м² 33000 рубльден өрү.

Садып алырының дугайында «ЭНЕРГОСТРОЙ» КХН-ниң 8-905-920-41-01, 8-923-268-90-73, телефон/факс (39422)4-85-29.

ШЫН Индекс 667000. Кызыл хоорай, Красноармейская, 100.

ТУРГУЗУКЧУЗУ: Тыва Республиканың Информатизация болгаш харылзаа яамызы.
Кол редактор И.М. ДАМБА-ХУУРАК.

РЕДАКЦИЈАНЫҢ ТЕЛЕФОННАРЫ: кол редактор—2-01-35, хүлээп алышкын өрээли—2-30-69, редакторнун оралакчызы — 2-19-87, тел: факс (394-22) 2-17-94, бухгалтерия — 2-17-91. e-mail: shyntuva@mail.ru; shyntuva@yandex.ru;

КИЛДИСТЕР: ниитилел-политиктиг килдис—2-18-10, культура, өөредилге — 2-03-88, чагаа — 2-17-09, көдээ ажыл-агый — 2-17-09, очулга — 2-03-87, үлетпур — 2-40-77.

Солун келбейн барганда, 3-14-94 телефонче долгаар. Неделяда үш катап үнер. Хемчээли парлаан 2 ама. Тираж 7470. Чагыг 151. Номериң парлааже дужааганы: график езугаар — 21.00, херек кырында — 18.00.

Расч. счет № 40603810400000000263
Корр.счет № 30101810500000000735
БИК 049304735 ИНН 1701008465 КПП 170101001

ОАО АБ «Народный Банк Республики Тыва» г. Кызыл.

Харылзаа, информация технологиялары болгаш массалыг коммуникацияларына хайгаарал талазы-биле федералдыг албанның Тыва Республикасының харылзаа талазы-биле эргелели «Шын» солуну 2012 чылдың декабрь 3-те бурган Херечилелдин дугаары — ПИ №ТУ17-00068. Индекс 11530, 31730.

«Тываполиграф» ААН-ге парлаан. (Кызыл, Шетинкин болгаш Кравченко). Солунда парлаттынган материалдарның авторларының бодалдары редакцияны туружу-биле дүүшпейн барып болур. Айтылган саннары болгаш авторлар фактылары, дыңнадыглары дээш авторлар боттары харыылаар.